

Bilim ve Din Tartışmasına Giriş

John Polkinghorne

Özet

Bilim ve teolojinin her ikisinin de birbirine söyleyecek şeyleri var; çünkü her ikisinin de, güdülenmiş inanç aracılığıyla ulaşılan hakikatin arayışı ile ilgisi mevcut. İkisi arasında gerçekleşecek bir diyalogun önemli konuları arasında, doğal teoloji, yaratılış, ilahî inayet ve mucize gibi konular yer alıyor. Bu yazı, bu diyalogun şimdiki durumuna bir genel bakış sunmayı amaçlıyor.

Bilim ve din arasındaki tartışmaya katılanlar, çatışma veya uyumdan hangisini aradıklarına bağlı olarak, farklı stratejiler uygulamaktadırlar. Yine de bir giriş için ilk yapılması gereken şey, tartışmanın gündemini belirleyen aktüel konuları masaya yatırmak olmalıdır.

Bilimin doğal tartışma muhatabı teolojidir. Nasıl ki bilim, insanın fiziksel evren hakkındaki araştırmasından söz eder; teoloji de dinî tecrübeden söz eden entelektüel disiplinin adıdır. Hem bilim hem de teoloji, gerçekliğin doğasını araştırdıklarını iddia ederler; ama bunu oldukça farklı düzeylerde yaparlar. Doğa bilimlerinin araştırma konusu fiziksel dünya ve onu mesken edinen canlı varlıklardır. Bilimler konularını, deneysel sorgulamanın araştırıcı aracını kullanan nesnel bir karşılaşma tarzıyla, objektif olarak ele alırlar. Doğa, deneyselcilerin ihtiyaç duyduğu ölçüde prensipte tekrarlanabilir olan deneyimlere dayalı olarak, test edilmeye konudur. Fiziksel kozmoloji ve evrimci biyoloji gibi tarihsel bilimler bile, çoğu zaman açıklayıcı güçlerini fizik ve genetik gibi doğrudan deneysel bilimlerin öngörülerinden alırlar. Bilimin gayesi şeylerin nasıl meydana geldiğini doğru bir biçimde anlamaktır. İlgili olduğu şey ise dünyanın işleyişiyle alakalıdır.

‘Tüm dinî gelenekler, geleneğin köklerini aldığı kurucu olayların özlemini duyarlar.’

Teolojinin ilgisi, Tanrı'nın hakikatiyle ilgili gerçeği araştırmaktır. O Tanrı ki, şanına yaraşır bir şekilde haşmet duygusu ve itaatkârlıkla kendisine yaklaşıması gerekir ve deneysel testlere konu olamaz. Tüm kişisel bağlılık biçimlerinde olduğu gibi, ilahî olanın kişilik-ötesi gerçekliğiyle yüzleşme, güvene dayanmalıdır ve bunun karakteri de doğal olarak bireysel ve benzersizdir. Dinî deneyimler basit bir şekilde insan manipülasyonları ile meydana getirilemez. Aksine teoloji, ilahî kendini-açma durumunun vahiy kaynaklı eylemlerine dayanır. Özellikle tüm dinî gelenekler, geleneğin köklerini aldığı ve bu geleneğin Tanrı'nın hakikatiyle ilgili anlayışını oluşturmada benzersiz bir rol oynayan kurucu olayların özlemini duyarlar. Evrenin tarihi açısından teolojinin temel amacı, olayların *neden* gerçekleştiği sorusuna cevap aramaktır. Teoloji, anlam ve gaye konularıyla ilgilenir. Yaratıcı olan Tanrı'ya inanmak, evrende olup biten şeylerin arkasında olan ilahî bir zihin ve iradeyi ima eder.

Yazar Hakkında:

Rahip Dr. John Polkinghorne KBE (Şövalye Nişanı) ve FRS (Fellow of the Royal Society) ünvanlarına sahiptir ve yirmi beş yıldır temel teorik fizik alanında çalışmaktadır. Daha önce, Cambridge Üniversitesi'nde matematiksel fizik hocalığı ve sonra yine Cambridge'de Queens's College rektörlüğü yapan Dr. Polkinghorne, Uluslararası Bilim ve Din Cemiyeti'nin (International Society for Science and Religion, 2002-2004) kurucu başkanıydı. *Bilim ve Teoloji* (Londra: SPCK, 1998) dahil olmak üzere bilim ve din alanında birçok kitabın yazarıdır.

Bilim ve teolojinin karakterlerinde olan bu farklardan ötürü bazıları, bu ikisinin tümüyle birbirinden kopmuş olduğunu ve birbirinden ayrı ve kıyaslanamaz söylem biçimleriyle ilgili olduklarını varsayar. Eğer böyleyse, ortada gerçek bir bilim ve din tartışması olamaz. Bu iki uyumsuz dil resmi, dine saygısızlık etmek istemeyen ve onu insani bir kültürel etkinlik olarak anlayan, ama diğer yandan da dinin Tanrı'nın bilgisi hakkındaki bilişsel savlarını ciddiye almayan bilim insanları arasında popüler olmuştur. Bu duruş benimsendiği takdirde bilim ve teoloji arasında bir karşılaştırma çoğu kez, aslında dinin zararına olacak şekilde yapılmaktadır. Çoğunlukla, bilimin olgularla ilgilenirken, dinin tamamıyla kanaate dayandığı kabul edilir. Oysa ki bu yapılan, ikili bir yanıltır.

Yirminci yüzyıl bilim felsefesinde yapılan analizler gösterdi ki, bilimsel anlam arayışı, kaçınılmaz teorik varsayımlardan hareket ederek kesin deneysel olgularla sorunsuz biçimde yüzleşmekten daha ince bir şeye dayanmaktadır. Teori ve deney, girift yollarla iç içe geçmektedir ve zaten çoktan yorumlanmış olmayan ilginç bilimsel olgular mevcut değildir. Teoriye başvurmak, aslında sofistike araçlar tarafından ölçülmekte olanı izah etmek için gereklidir. Kendi payına teoloji, sorgulanamaz bir otoritenin sözlerinden devşirilmiş, sorgulanamaz gerçeklerin salt iddiasına dayanmamaktadır. Dinî inanç kendine uygun güdülere sahiptir ve gizemli bir şekilde aktarılagelen varsayıma dayalı gerçeklere değil de vahye başvurması, ilahî görünümün benzersiz öneme sahip anlarının yorumuyla alakalıdır.

Bir dizi akıl yürütme göstermektedir ki, bilim ve teolojinin karşılıklı bağımsızlığını öngören bir tez, ikna edicilikten uzak ve oldukça yavandır. Nasıl? ve neden? soruları, nelerin olup bittiğine yönelik olarak aynı anda sorulabilir; ve şayet yeterli bir anlayış kazanılacaksa, çoğunlukla bu iki soruya da cevap aranmalıdır. Çaydanlık kaynamaktadır; çünkü hem yanan gaz suyu ısıtmaktadır ve hem de birileri bir demlik çay yapmayı istemektedir. İki soru da, kesin bir biçimde mantıksal olarak farklıdır ve cevaplarını bağlayan bir gereklilik söz konusu değildir. Fakat bu cevapların alacağı formlar arasında bir derece ahenk olması gerekir. Çay yapacağım diyerek çaydanlığı buzdolabına koymak pek anlamlı değildir.

Teoloji, bilimin evrenin tarihiyle ilgili birikimini dinlemeli ve bunun, dünyanın Tanrı'nın yaratımı olduğu dinî inancıyla nasıl bağlantılı olduğunu belirlemelidir. Eğer topyekûn bir uyumsuzluk görülecekse, bir çeşit revizyona ihtiyaç doğmuş demektir. Dinî fanatikler bunun her zaman bilim tarafında olması gerektiğine inanıyorlarken, bilimsel fanatikler de dinin, kozmosu bütüncül olarak anlamaya yönelik bir çabayla hiçbir ilişkisi olmadığına kanidirlir. Bu aşırı duruşlar, bilim ve din ilişkisi açısından bir çatışma resmi ortaya koymaktadır. Tartışmada taraflardan birinin mutlak zafere erişmesi gerektiği düşüncesi, hakikat arayışının bu iki biçimi arasındaki bütünleyici ilişkiyi anlayamayan, ciddi düzeyde çarpık bir anlayıştır. Daha dengeli bir görüşe göre, her iki birikim de birbirleriyle ilişki içerisinde titiz bir şekilde değerlendirilmeyi hak etmektedir ki bu, bilim ve din arasındaki tartışma için yaratıcı bir gündem hazırlar.

Bilim ve teoloji, “üst-anlatılarının toplumca benimsenen uydurulmuş masallar olduğu” yönündeki postmodern yargılara muhatap olmaktadır. Buna karşın her iki alan da kendi inançlarının tecrübi güdülerine başvurmakta ve eleştirel gerçekçilik denen şeyin kendi kazanımlarını en iyi betimleyen şey olduğunu iddia etmektedirler. Bu, hiçbirinin kapsamlı bilgiye erişemediği anlamına gelir; çünkü doğayı keşfetmek devamlı bir şekilde yeni ve beklenmedik fikirleri açığa çıkarır ve Tanrı'nın sonsuz gerçekliği her daim sınırlı insanların kavrayışını aşacaktır. Ancak hem bilim ve hem de teoloji doğruya ulaştığına inanmaktadır. Gerçekliğin ayrı yönlerinin haritalarını yapmak sadece bazı amaçlar için yeterlidir, hepsi için değil. Bu eleştirel gerçekçi iddiaları yapmakla bilim ve teoloji bir derece benzerlik ilişkisi sergilemektedir ve bu, aralarında bir diyalogu teşvik etmek için yeterlidir.

Bilim, büyük başarısını, sergilediği mütevazı hırsla kendini yalnızca kişisel olmayan, nesnel yüzleşmelerle sınırlayarak ve süreç hakkında sadece sınırlı soruları araştırarak kazandı. Gerçek şu ki, bilim, deneyimi iri taneli bir ağla avlamaktadır. Bilimin müziği, ses dalgalarının kulak zarına olan etkisine sinirsel tepki yoluyla oluşmaktadır. Müziğin deruni gizemi – bir dizi geçici ses, güzelliğin ezeli dünyasından nasıl bahsedebilir- onun kavrayışından tamamıyla kaçmaktadır. Bilim ve din arasındaki güncel tartışmada önemli bir husus, ‘sınır soruları’nın öneminin kabul edilmesidir. Yani, ortada bilim yapmaktan kaynaklanan problemlerin doğduğu, fakat bu problemlerin bilimin kısıtlı cevaplama gücünün ötesine geçtiği kabul edilmelidir. Bu sınır soruları, büyük ölçüde bazıları her hangi bir inanç geleneğine mensup olmayan bilim insanlarının kendileri tarafından geliştirilen, yeni tür bir doğal teolojinin çıkış noktası olmuştur.

Doğal Teoloji

Doğal teoloji, akıl yürütme ve dünyayı araştırma gibi genel fikirlerle Tanrı hakkında bir şey öğrenme girişimidir. Doğal teolojinin klasik biçimi genellikle Aquinas (13. Yüzyıl)

ve William Paley (1743-1805) gibi düşünürlerle özdeşleştirilmiştir. Bu düşünürler Tanrı'nın varlığına yönelik “kanıtlar”dan bahsettiler ve sıklıkla, ilahî Yaratıcı tarafından dizayn edilmiş olarak kabul edilen, yaşayan canlıların işlevsel uygunluğunun teolojik açıklamalarını araştırdılar. Günümüz doğal teolojisi karakter olarak daha mütevazidir. Amacı mantıksal sağlamlık değil, aydınlatıcı kavrayıştır ve teizmin ateizmden daha fazla şey açıklayabildiğini iddia etmektedir. Doğal teolojinin bilimle ilişkisi, düşmanlıktan ziyade tamamlayıcı mahiyettedir. O, bilimsel soruların bilimsel yanıtlar almasının beklenebileceğini kabul eder. Bu nedenle, yeni doğal teoloji bilim kaynaklı olan bu sınır sorularını yanıtlamaya odaklanır ama, bilimin açıklayabileceği alanın dışına da çıkar. Bu meta-sorulardan özellikle ikisi önemlidir.

‘Dinî bir anlayış, evrenin anlaşılabilirliğini anlaşılabilir kılar’

Birinci soru, derinlikli ve kapsayıcı olmasıyla, bilimin neden mümkün olduğu ile ilgilidir. Kuşkusuz hayatta kalmanın evrimsel gerekliliği, insanların neden günlük olayları kaba ve hazır bir şekilde anlamlandırabildiğini açıklayabilir. Ancak kuantum fiziğinin atom-altı dünyasını ve uzay-zaman bükülmesinin kozmik alanını –ki her iki alan da günlük olaylara direk etki etmekten uzaktır ve anlaşılmaları için yüksek düzeyde sezgiye karşı model düşünme gerektirirler- anlayabilme yeteneğimizin, hayatta kalma gerekliliğinin hoş bir sonucu olduğuna safça inanmak zordur. Dünya sadece derinden derine bilimsel araştırmaya açık değildir; aynı zamanda derinden derine, akli olarak güzeldir ve bilim insanlarına, araştırma işçiliğine karşılık olarak merak duygusu ödülünü vermektedir. Temel fizikte, izahı matematiksel güzelliğin yanlışlanamaz karakterini taşıyan denklemlerle yapılan teorileri araştırmak, tartışılmaz bir keşif tekniğidir. Çünkü yalnızca bu tür teorilerin, gerçeklikleri konusunda bizi ikna eden uzun süreli sonuç verme özelliğine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Derinlikli bilimin neden mümkün olduğu ve başarısının neden açıkça soyut olan matematiği derinlemesine içerdiği soruları, yaşadığımız dünyanın tabiatı hakkında şüphesiz önemli sorulardır. Bilimin kendisi, doğa kanunlarının bu temel karakteri hakkında bir açıklama getirmekten acizdir; çünkü bilim bu kanunları basit bir şekilde, sürecin detaylarını açıklaması için öngörülmuş, açıklanamaz temel olarak ele almaktadır. Ancak, bilim sanki hoş bir rastlantı imiş gibi, konuyu burada bırakmak akli açıdan tatmin edicilikten oldukça uzaktır. Dinî bir anlayış, evrenin anlaşılabilirliğini anlaşılabilir kılar; çünkü onun mükemmel düzeninin arkasında Yaratıcısının Zihni olduğu için, dünyanın zihne ait işaretlerle donanmış olduğunu söyler.

Bu düzen yalnızca güzel değil, aynı zamanda derin bir şekilde verimlidir de. Evren, bildiğimiz kadarıyla, neredeyse tekdüze bir şekilde, devamlı genişleyen bir enerji topu olarak, 13.7 milyar yıl önce başladı. Bugün evren, üzerinde yaşayan azizleriyle ve bilim insanlarıyla zengin ve komplekstir. Bu olgu yalnızca, evren tarihinde bilimin söyleyebileceğinin ötesinde bir şeylerin olmakta olduğunu akla getirmiyor; aynı zamanda bilimin bu tarihin evrimsel süreci hakkındaki anlayışını gösteriyor ki, gerçek anlamda kozmos başlangıcından itibaren karbon bazlı hayatın ortaya çıkma ihtimaline gebe. Doğanın temel kanunlarının belirli karakterinin, evrenin herhangi bir yerinde olası olması için, yaşam açısından niceliksel olarak spesifik bir form alması gerekir. Hayati parametrelerin bu ‘ince-ayar’ı genellikle “antropik ilke” olarak bilinir.¹ Bilinçli varlıklar üretebilen bir dünya şüphesiz oldukça özel bir evrendir. Bu kozmik özgüllük, bunun neden böyle olduğuna dair ikinci meta-

¹ Antropik ilke hakkında daha geniş bilgi için bk. Faraday Paper No 3: J.C. Polkinghorne, ‘The Anthropic Principle and the Science and Religion Debate’.

soruyu gündeme getiriyor. Antropik ince ayar, çoğu bilim insanında çok etkisi yarattı. Bilim insanları geneli özele tercih etmeye eğilimliydi ve bu nedenle dünyamızın öyle çok özel olmadığını varsayıyorlardı. Doğal teoloji, antropik olasılığı, Tanrı'nın yaratılışa bir armağanı olarak anlar. Bu fikri kabul etmeyenler, ya ince ayarın bir diğer acayip hoş rastlantı olduğunu düşünme durumundalar, ya da ortada aslında, çok sayıda ve çok farklı evrenlerden oluşan bir devasa çoklu evrenin olduğu varsayımını benimsemeleri gerekir. Bu son varsayımına göre, tüm bu evrenlerden bizim yaşadığımız dışındakilerin hiçbiri bizim tarafımızdan gözlemlenebilir değildir ve dünyamız da, rastlantısal bir biçimde, şartların karbon bazlı yaşamın gelişmesine izin verdiği bir gezegen olmuştur.

Yaratılış

Yaratılış doktrini, öncelikle şeylerin nasıl başladığı ile değil, neden var olduğu ile ilgilenir. Tanrı kozmosun yaratıcısı ve idame ettiricisi olarak görülür; O, Büyük Patlama anında evrenin ne kadar yaratıcısı olduysa, şimdi de o kadar yaratıcısıdır. Büyük Patlama, bilimsel açıdan ilgi çekicidir, fakat teolojik açıdan gerçekten kritik bir konumda değildir. Bu anlayış yaratılışı, Tanrı'nın her an yaratma ediminde olduğu bir gelişim süreci olduğu kadar, doğal sürecin sonuçları vasıtasıyla da etkin olduğu bir resim olarak çizer. Bilim ve din arasındaki verimli bir diyalog, böyle bir yaratma anlayışını temel almalıdır.

'Aşk armağanı her zaman, bu aşkın nesnesine verilmiş olan uygun bir bağımsızlık şeklinde olmalıdır.'

Bilim, evrenin tarihi ve işleyişi hakkında sağlayabileceği birikim sayesinde, disiplinlerarası diyaloga katkı yapacak çok şeye sahiptir. Bilimin en önemli açılımı, yasal (antropik) düzenlilik ve olumsal özgüllüğün (ing. *contingent specificity*) ilişki içinde olduğu sistemlerde, evrimsel yenilik kavramının ortaya çıkmasıdır. 'Kaosun eşliğinde' (düzenin derecelerinin küçük etkilere açık olan bir duyarlılık ile birleşmesi tarafından karakterize edilen bir süreç alanı) zorunluluk ve rastlantının etkileşimi, yıldız ve galaksilerin kozmik evrimlerinden yaşamın gelişen karmaşıklığının bilindik biyolojik serüvenine kadar, birçok düzeyde işlemektedir.

Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nin 1859'da yayımlanmasını bilim ve din arasındaki son yol ayrımı olarak gören ve artık aralarında gerçek bir tartışmanın olmayacağını öne süren çarpık bir düşünce tarihi anlayışı var. Kitabın yayımından sonra, ne bilim insanlarının Darwin'in görüşlerini hemen kabul ettikleri, ne de teologların bunları hemen reddettiği tarihsel bir gerçektir. Hepsi, geçmişle şimdi arasındaki farkı ve şimdiyi geçmişteki kökleri ışığında anlamının gerekliliğini tümüyle kabul etmek için çaba sarf ettiler. İki Hıristiyan düşünür, Charles Kingsley ve Frederick Temple, dindar insanların evrilen bir dünya hakkında nasıl düşünmeleri gerektiğini titiz bir biçimde ortaya koyan bir deyim icat ettiler. Onlara göre, Tanrı her şeyiyle hazır bir dünyayı meydana getirmiş olabilirdi; fakat sonra anlaşılıyordu ki, Tanrı daha akıllıca bir şeye imza atmıştı: O kadar verimli bir dünya meydana çıkarmıştı ki, üstünde yaşayan yaratıkların 'kendilerini yaratmasına' izin veriliyordu ve bu potansiyel onlara evrimsel keşifle doğuştan veriliyordu.

Çok önemli bir teolojik görüş bu fikirle bağlantılıdır. Bu, Tanrı'nın yaratılışa ilişki içinde nasıl anlaşılacağı problemidir. Hıristiyan kelamı Tanrı'nın aslı sıfatının aşk olduğuna inanır. Böyle bir Tanrı'nın, ilahî bir kukla tiyatrosundan ibaret olan evrende her ipi elinde tutan, kozmik bir tiran olarak davranması düşünülemezdi. Aşk armağanı her

zaman, bu aşkın nesnesine verilmiş olan uygun bir bağımsızlık şeklinde olmalıdır. Yirminci yüzyıl teolojisinde en aydınlatıcı düşüncelerden biri, yaratma ediminin ilahî bir kendini sınırlama – teologların dediği gibi, bir *kenosis* edimi- olarak kabul edilmesidir. Yaratıcının rolü, yaratılmışlara gerçekten kendileri olmaları ve kendilerini yaratmaları için şans vermesindedir. Bu aynı zamanda, Tanrı tarafında izin verilse bile, meydana gelen her şeyin ilahî iradenin hoşnutluğu doğrultusunda gerçekleşmeyeceği anlamına gelir.

Tanrı'nın dünyayla ilişkisini *kenotik* olarak anlamak teolojiye, şüphesiz teoloji için en yaman konular olan, kötülük ve acı çekme problemlerinin doğurduğu karışıklıklarla uğraşırken bir nebze yardımcı olmaktadır. Yaratılmışların kendilerini yarattığı bir dünya, harika bir şekilde iyidir; ancak yanında zorunlu bir kaybı da getirmektedir. Potansiyelliğin dolambaçlı yollarının (ki evrimsel bağlamda 'rastlantı'nın ifade ettiği şeydir) bazen pürüzlü kenarları olacak ve çıkmaz sokaklara çıkabilecektir. Genetik mutasyon, yeryüzünde yaşamın verimli tarihini işleten motordur. Fakat, germ hücreleri mutasyona uğrayacaksa ve yeni yaşam formları üretecekse, somatik hücreler de mutasyona uğrayıp kötü huylu olabilecektir. Acı verici kanser gerçeği karşılıksız değildir; daha ehil ve daha fazla duyarlı bir Yaratıcının kolaylıkla elimine etmiş olabileceği bir şeydir. Kanser, evrilen verimliliğin kaçınılmaz karanlık tarafıdır. Bilim ve din arasındaki olumlu diyalogu kaldıran evrimci bakış açısından çok farklı olarak, teolojik düşünme üzerine oldukça pozitif etkisi olmuştur.

Son olarak şurası da önemlidir ki, bilimin ortaya koyduğu bir başka konu, teologların dünyadan yaratılış şeklinde bahsetmelerinin üzerinde düşünülmesi gerektiğidir. Kozmolojinin gelecek hakkındaki nahaî tahmini iç karartıcıdır. Zaman ölçütleri son derece uzundur; fakat sonunda her şey, ya bir çöküşle ya da, daha muhtemel olarak, sürekli genişleyen ve sürekli soğuyan bir evrenin uzun soluklu çürümesiyle kozmik bir anlamsızlıkta son bulacaktır. Karbon bazlı hayat, sonunda kozmostan yok olmalıdır. Teoloji her zaman, gerek kişiler hakkında olsun, gerekse evren hakkında olsun, daha gerçekçi bir ölüm görüşü edinmeye uğraşmaktadır. Teoloji, tamamıyla yanıltıcı olan evrimci iyimserliğe dayanmaz; ama ölüm sonrası kader hakkındaki umudunu, sadece dünyanın Yaratıcısının güvenilirliğine bağlar. Bilim ve din arasındaki diyalogda güncel bir gelişme, böyle bir umudun tutarlılığını araştırmaya artan ilgi olmuştur. Eskatolojik düşüncedeki önemli gelişmeler sonuç vermiştir; ancak detayları bu yazı içinde sergilemek mümkün değil.²

İlahî Edim

İnananlar Tanrı'ya dua eder, özel bir istekte bulunurlar. Teologlar Tanrısız inayetin tarihle olan bağlantısından bahsederler. Ne var ki bilim, dünyanın nedensel sürecinin düzenliliğinden dem vurur. Bu, inananların yanıltığı ve Tanrı'nın dünyanın varlığını sürdürme rolünden başka bir şey üstlenmediği anlamına gelir mi? İbrahîmî dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) Tanrı'nın, belirli şartlarda belirli neticeleri meydana getirerek, dünya üzerindeki fiilini devam ettirdiğini söylemektedirler.

Birçoklarının Newtoncu fiziğin bir gereği olarak düşündüğü gibi, bilim şayet kozmik bir saatin mekanik dünyasına işaret etseydi, teoloji deist bir Tanrı tasavvuruyla sınırlanmış olurdu. Bu durumda Tanrı sadece, dünyada hareketi başlatmış ve sonra her şeye müdahale etmeksizin kenara çekilmiş olacaktı. Ancak mekanik tasavvur her zaman şüphelidir; çünkü insanlar kendilerini otomatikleştirilmiş olarak

² Bk. Polkinghorne, J.C., *The God of Hope and the End of the World* (Umudun Tanrısı ve Dünyanın Sonu), London: SPCK / New Haven: Yale University Press (2002).

görmezler. Aksine irade sahibi failer olarak fiil işleme temel özgürlüğüne sahip olduklarını düşünürler. Dünyanın geleceği insanlığa açıksa, kesinlikle onun Yaratıcısına da açık olmalıdır. Aslında yirminci yüzyıl bilimi, salt mekanik bir anlayışa dayanan fiziğin sona erdiği kanaatindedir. İlk önce atom-altı düzeyde kuantum teorisinde, sonra günlük olaylar düzeyinde kaos teorisinde yerleşik öngörülemezlikler (daha iyi hesaplamalar ya da daha kesin gözlemlerle bile engellenemeyen kaçınılmaz bir bulanıklık) ortaya çıktı. Bu keşiflerin ortaya koyduğu şey, bir felsefi tartışma konusudur.

Nedenselliğin doğası, metafiziksel bir konudur. Fiziğin etkisi altında olmasına rağmen, sadece onun tarafından belirlenmiş değildir. Örneğin, birçok fizikçi kuantum teorisinin öngörülemezliklerinin doğal bir belirsizliğin işaretleri olduğuna inanırken, eşit derecede deneysel yeterliğe sahip alternatif bir yoruma göre de bunlar, diğer ulaşılamaz faktörlerden ('gizli değişkenler') kaynaklanmaktadır. Bu yorumlardan hangisinin seçileceği, ekonominin yargıları ve mekanizma yokluğu gibi bilim-ötesi alanlarda belirlenmelidir.

'Bu, geleceğin bir çeşit şans oyunu olduğu anlamına gelmez.'

Öngörülemezlik, gelecek davranış hakkında neyin bilinip neyin bilinemeyeceği ile ilgili bir özelliktir. Bu, bildiğimiz şeylerin gerçekte oldukları durumlarla nasıl bağlantılı olduğu yönündeki tartışmalı felsefi problemidir. Fakat, birçok bilim insanında olduğu gibi, felsefeleri gerçekçiliğe dayananlar bu ikisinin sıkı sıkıya bağlı olduğunu söyleyeceklerdir. Öyleyse, doğal öngörülemezlikleri, geleceğe yönelik bir nedensel şeffaflığın işaretleri olarak yorumlamak mümkündür. Bu, geleceğin bir çeşit şans oyunu olduğu anlamına gelmez; ama basit olarak şu anlama gelir ki, onu ortaya çıkaran nedenler, bileşenler arasında enerji alışverişi hakkındaki bilimin geleneksel birikimiyle sınırlı değildir. İlave nedensel faktörler için mümkün bir aday, gerek insan bireylerinin, gerekse ilahî inayetin ediminin doğurduğu faaliyetin uygulamasıdır.

Bilim ve din tartışması konusunda çok güncel bir konu, ilahî edim sorusuna odaklanmaktadır. Öne sürülen görüşlerin detaylarına girmeden şu söylenebilir: En azından şu açıktır ki, bilim basit bir şekilde kendi isteği doğrultusunda fiziksel dünyanın nedenselliği hakkında son hükmü veriyor değildir. Fiziğin söyleyeceklerini tümüyle dikkate alırken, aynı zamanda insanî veya ilahî edim güçlerinin var olduğuna inanmak, pekala mümkündür.

Öngörülemezliklerin gerçekçi bir yorumu evreni bir hakikî gerçekleşme dünyası olarak görür. Böyle bir dünyada gelecek, geçmişin kaçınılmaz sonucu değildir. Aksine birçok nedensel faktör bu geleceğe katkı yapabilir: Doğal kanun, iradî insan fiilleri, ilahî inayet. Şeffaflığın kaynağının öngörülemez sürecin bulanıklığında olduğu düşünülüyorsa, olaylar şeffaf bir yolla analiz edilip sınıflandırılmaz. Dolayısıyla, "doğa bunu yaptı", "iradî insan edimi şunu yaptı", "ilahî inayet de şunu yaptı" denilemez.

Hakikî gerçekleşme dünyası hakkında düşünme, teologları Tanrı'nın zamanla bağlantısının nasıl olduğunu yeniden düşünmeye sevk etti. Tanrı, diğer yaratıklar gibi zamana tutsak değildir. İlahî tabiatta ezeli zamansız bir boyutun mutlaka olması gerekir. Klasik teoloji tüm hikayenin bu olduğunu düşündü. Çünkü bu anlayış, Tanrı'yı tamamıyla zamanın dışında, deyim yerindeyse ilahî bakışın kontrolü altındaki tüm kozmik tarihe 'bir an içinde' üstten bakan bir tanrı olarak betimledi. Fakat İncil'in Tanrısı, süregiden tarihle devamlı bir şekilde ilişki içinde olan Tek Varlık olarak resmedilmiştir. Bu, Tanrı için, bir devamlı verimlilik dünyasının Yaratıcısı olmaya uygun bir durumdur.

Mucize

Mucize konusu bilim ve din tartışması içinde sıkça yüzeye çıkan konulardan biridir. Bu, Hıristiyanlığın oldukça ciddiye aldığı bir sorundur; çünkü Hıristiyanlığın teolojik serencamının kalbinde Hz. İsa'nın dirilişi yatmaktadır. Diriliş, Hz. İsa'nın ölümden dirilip ebedî bir görkem hayatına kavuştuğu inancıdır.

Mucize ile ilgili iddialar, doğanın açık sahasında çalışmakta olan Yaratıcı anlayışının ötesine geçer. Çünkü bu iddialar, Tanrı'nın bazen eşine rastlanmadık yollarla fiilde bulunduğu inancını gerektirir. Bilimin iddiasına göre, genelde olan şeyler aslında her zaman olan şeylerdir; fakat bu iddia benzeri görülmemiş, tek seferlik olayların meydana gelmesinin imkanını yok saymak için neden sayılamaz. Ancak, mucizeler teolojik bir problemi doğururlar. Tanrı bir tür kutsal sihirbaz gibi davranıp, gösteri olsun diye ilahî kudretini kapris yaparak kullanamaz. Bir mucize gerçekleştiğinde, benzersiz şartlar bu rasyonel ve tutarlı ihtimali meydana getirmiş demektir. Mucize, ilahî karakterin normalde açığa çıkandan daha derunî bir yönle ortaya çıkmasıdır. Aziz John'un incilinde mucizelere "işaretler" denir ki, bu tam da vahyin taşıdığı anlamı yansıtmaktadır.

Mucizevî olan, yaratılış tarihinde yeni bir düzenle birlikte bulunmalıdır. Fiziksel dünyada yeni bir düzenin keşfinin, bütünüyle umulmadık özellikler sergilemesi (mesela, ışığın dalga/parçacık ikiliği gibi) tıpkı bunun gibidir. Bilim insanları, akılsallığın hangi şekli alacağını önceden biliyormuş gibi, içgüdüsel olarak "acaba bu makul mü?" sorusunu soruyor değillerdir. Fiziksel dünyanın, buna uygun olmaktan çok öte sürpriz özellikler taşıdığı kanıtlanmıştır. Bunun yerine bilim insanları, 'işin böyle olduğunu nereden biliyorsun?' sorusunu sorarlar. Bu soru, daha açık ve delile yönelik ısrardan ötürü daha talepkardır. Bilim ve din tartışmasında mucize sorununa yaklaşımın benzer çizgilerde ilerlemesi gerekir. Mucizelerin imkânsız olduğuna baştan koyulan bir yargıyla ulaşılmamalı; aksine, mucizeye olan inancı kabul etmeden önce, yeterli motivasyonun gerekli olduğu kabul edilmelidir.

Bibliyografya

Bazı genel giriş kitapları:

Alexander, D.R. *Rebuilding the Matrix – Science and Faith in the 21st Century*, Oxford: Lion (2001). Türkçesi: 21. Yüzyılda Din ve Bilim – Matris'i Yeniden Oluşturmak-, Yeni Yaşam Yayınları, 2010.

Barbour, I.G. *When Science Meets Religion*, San Francisco: Harper San Francisco (2000).

Polkinghorne, J.C. *Science and Theology*, London: SPCK (1998).

Polkinghorne, J.C. *Beyond Science: the Wider Human Context*, Cambridge: CUP (1996).

Faraday Makaleleri

Faraday Makaleleri, *Faraday Institute for Science and Religion* (St Edmund's College, Cambridge, CB3 0BN, UK) isimli, eğitim ve araştırmaya yönelik bir vakıf tarafından yayımlanmaktadır (www.faraday-institute.org). Bu makale Türkçeye Veysel Kaya tarafından çevrilmiştir. Makalede açıklanan fikirler yazarlara aittir ve her zaman Enstitü'nün fikirlerini temsil etmiyor olabilirler. Faraday Makaleleri bilim ve din arasındaki etkileşimle ilgili birçok konuyu ele alır. Faraday Makaleleri'nin tam listesine www.faraday-institute.org adresinden ulaşılabilir, ücretsiz kopyalar pdf formatında indirilebilir. Yayımlanma Tarihi: 2007.

©The Faraday Institute for Science and Religion.